

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

УДК 821.161.2-09

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПСИХОЛОГІЗМУ В ПРОЗІ ТА ДРАМАТУРГІЇ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ "БРЕХНЯ" ТА ОПОВІДАННЯ "ДРІБНИЦЯ")

Алексєєнко Н. М.

Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій і управління, м. Кременчук,

Україна

Авторка статті розглядає особливості художнього осягнення психологічних мотивів у п'єсі В. Винниченка "Брехня" та оповіданні "Дрібниця".

Ключові слова: драма, епос, оповідання, художній мотив.

Основна увага Винниченка-митця завжди була зосереджена на психології людини. Тому переважна більшість творів письменника (і драматургічних, і прозових) може бути визначена як психологічні студії. Психологічні студії, функціональною ознакою яких є показ конкретної ситуації у ракурсі демонстрації найдрібніших змін у психіці героїв, мотивації вчинків, вирізняються психологізмом або інтелектуалізмом. На це звертає увагу дослідник драматургічної творчості письменника В. Гуменюк, визначаючи п'єси митця як інтелектуальні драми, яким притаманний "новий рівень психологізму (пильна увага до підсвідомих чинників людської поведінки, до її фізіологічного підґрунтя), універсальна метафоричність провідного образу" [3, с. 87].

Завданням психологічних студій є осмислення сенсу буття. Винниченко у своїй творчій лабораторії моделює своєрідний психологічний експеримент; насамперед його хвилюють питання життя та смерті, відчуття людини, розчарованої, зневіреної, готової залишити цей світ. На екзистенціальну проблематику творів Винниченка звертають увагу чимало дослідників його творчості. "Художник ставив перед собою завдання, вельми схожі з науковими. Його цікавила роль інстинктів – і він влаштовував своїм героям випробовування, ставлячи їх у певні ситуації, щоб прийти до пізнання закономірностей" [8, с. 15]. Екзистенціальна філософія передбачає "заглиблення в людське життя, в людські почуття, страждання. Кожен митець повинен глибше розуміти процеси вибору індивідом свого "Я", вибору між добром і злом, правдою і брехнею, допомогти людині знайти істини, не просто близькі і зрозумілі, але й невіддільні від неї" [6, с. 77]. Роздуми про сутність екзистенціалізму як нове учення, філософію життя, "пророком і апостолом якої є письменник", знаходимо й у щоденниках письменника [1, с. 81].

Однією з нових інтенцій, що проявляються у творах Винниченка, є інтерес до табуованих у класичній літературі аспектів життя. "Він бачив життя в усій повноті його суперечностей і неоднозначностей вираження, сам переживав багато драматичних ситуацій і відтворював їх емоційно, гостро, правдиво... Емоційний і безкомпромісний, він бере з життя такі характери й долі, такі колізії та конфлікти, які українська література не освоювала. Для Винниченка не існує заборонених, психологічно "непосильних тем і проблем". Зрада, компроміси, ренегатство, грубі, неупокорені прагнення, сексуальні проблеми, імпульсивно вибухаючі, темні, приховані в глибинах підсвідомості інстинкти, добро, "чесність з собою" – все це є об'єктом посиленого зацікавлення письменника" [5, с. 253].

Втілення цієї проблематики у драматургічних та прозових творах має деякі спільні та відмінні риси, які можна виділити, порівнюючи драму "Брехня" та оповідання "Дрібниця".

Поглиблений психологізм драми "Брехня", де дія підкорена не стільки зовнішнім обставинам, скільки внутрішній боротьбі почувань і переживань, засвідчує увагу Володимира Винниченка до проблем самотності людини в оточенні людей начебто близьких і рідних, навіть коханих. Наталя Павлівна колись вирішила, що для щастя досить, щоб її віддано кохали, а все інше влаштується так, як треба. Зовні ідеальне, спокійне, але нещире, показне, ілюзорне, злагоджене сімейне життя з некоханим чоловіком не може задовольнити непересічну особистість. Спроба вдовольнитися молодим коханцем тішить тіло і душу героїні уявною гармонією почуттів, але розум не дає спокою. Самообман гнітить її душу. Жагуче бажання бути щасливою, поєднати, нарешті, роздвоєне своє кохання і реалізувати його з людиною розумною, рівною їй за силою характеру наштовхується на нерозуміння (чи небажання розуміти) справжніх життєвих цінностей героїні, її відвертих зізнань, щирих почуттів і призводить до трагедії. Останнім доказом правдивості слів і чуттів є смерть Наталі Павлівни.

Письменник крок за кроком показує, як рушиться в свідомості героїні ретельно вибудований світ уявного, брехливого щастя. Виявляється, не можна замінити справжнє почуття, справжнє кохання ніякими хитросплетіннями розуму, найточнішими розрахунками, вивіреними теоріями чи чуттєвими насолодами. Все це ілюзія, точніше, звичайна брехня. На жаль, розуміє це героїня запізно, коли вже нічого не можна змінити чи виправити. Брехня засмоктала її в своє болото і не відпускає: свято вірить в її любов до нього чоловік, бажає палкого чуттєвого кохання полюбовник, і жодному її слову не вірить Іван Стратонович, якого вона покохала всім серцем і з яким справді могла б бути щасливою. Красень і розумник Іван Стратонович не кохає її, бо якби кохав, то повірив би, зрозумів і простив. Вона покохала людину не гідну її кохання. Справжнє почуття, яке нарешті прийшло в її душу, виявилось ілюзією, тобто знову брехнею. Переосмислення життєвих цінностей зумовлює невідворотність страшної розв'язки. Героїня розуміє, що вже ніколи і ні за яких обставин вона не буде щасливою, і ця чесність з собою вимагає смерті героїні.

У оповіданні "Дрібниця" Винниченко теж досліджує людину на порозі смерті, коли рушиться система цінностей, "коли людина починає розуміти, що

повсякденність – це ілюзія і брехня" [11, с. 28]. Твір має підзаголовок "Мое останнє слово", тобто є своєрідним заповітом, спробою осмислити сенс буття. Винниченка цікавлять пограничні стани душі, межові моменти життя. "Винниченко проблему зв'язку загальнолюдських норм із окремим індивідом розглядає зсередини, з погляду людського "я". Він осмислює це в зовсім інших категоріях, зокрема сумісності людини з самою собою" [9, с. 57]. Герой твору самотній і не може реалізувати особисте буття у світі, він відчуває дріб'язковість існування, його нікчемність, пустоту.

Доводять героя до смерті не трагічні життєві обставини, втрата кохання чи близької людини, а переосмислення життєвих цінностей, екзистенціальна фрустрація, втрата сенсу буття. Винниченко як мислитель екзистенціального спрямування детально змальовує драму людського існування, коли людина стає заручником своїх думок і вчинків.

"Брехня" і "Дрібниця" мають змістові паралелі, поєднуються близькістю центральних образів. Герої творів окутані брехнею і страждають від дріб'язковості. Трансформації, яких зазнало українське суспільство наприкінці XIX ст., зумовили зміни концепції людини у літературі. Саме Винниченко створив образ нової людини, яка є не ланкою родинного ланцюга, а окремим атомом. Ця людина, з одного боку, самодостатня і автономна, з іншого – самотня і беззахисна. Герой творів Винниченка фактично "випадає" з усіх можливих варіантів прикріплення у соціумі. Втрачається щирість стосунків, кохання із площини високих почуттів переходить у сферу раціонального та фізіологічного; немає можливості або бажання для професійної самореалізації. Разом з тим "руйнується традиційна християнська етика, піддаються запереченню сакральні заповіді, які раніше були орієнтирами життя кожної людини" [2, с. 120]. Винниченківський герой позбавлений опори, він втратив усі якорі, що тримають людину в житті. Звідси лабільність психіки, часом навіть її надламаність, нестійкість, схильність до безупинного самоаналізу, самокопання. "В душі героїв проникає смутне і глухе відчуття ненадійності життя, почуття відсутності субстанційної основи, відчуття відносності всього" [7, с. 68].

Схожими є також назви творів, у яких закодована негативна характеристика дійсності: і брехня, і дрібниця є симптомами відчуття втрати гармонії зі світом. Назва твору є одним з найважливіших елементів організації художнього тексту, і у ній зосереджені сутнісні, концептуальні, ідейно-філософські засади літературного напрямку, вона концентрує в собі властивості окремого слова і вбирає в узагальненому вигляді те, що потім знаходить своє втілення в усій художній системі. Заголовок (назва) твору завжди містить у собі ідею твору, несе інформацію про художній вміст. Назва є ключем до інтерпретації твору. Підвищена експресивність назв творів є проявом модерністських інтенцій.

Організація мовлення у "Дрібниці" має драматургічні ознаки. "Дрібниця", стилізована під останній, передсмертний лист, є потоком свідомості оповідача, "...істоти, яка випала з повсякденності, що викликає в неї нудьгу, відразу та інші форми заперечення" [10, с. 35].

Мовлення персонажа не є монологічним, герой постійно звертається до людей, які його оточують. Це напружений діалог з уявними опонентами, філософські

роздуми, спогади про різні епізоди з життя, психологічний самоаналіз, відверті (завдяки ситуації, коли немає потреби щось приховувати) зізнання з демонстративною байдужістю до чужої думки, але з відчайдушною надією на те, що його зрозуміють і простять. Твір не має чіткої композиції, на перший погляд, він побудований хаотично, але насправді цей хаос є системою: кожний епізод крок за кроком висвітлює етапи зневірення героя. У п'єсі "Брехня" напружений діалог набуває домінуючого характеру, "відповідно до завдань поглибленого психологізму змінюється і вся структура п'єси: усуваються широкі монологи, як і монологи-сповіді чи розповіді про події минулого життя героїв, превалює діалог як форма більш динамічна, що сприяє водночас передачі перебігу й зміни почувань. Відкидаються ефекти мелодраматичні..., натомість поглиблюється передача внутрішніх настроїв, психологічних конфліктів, протистоянь і ефектів. Перспектива дії зберігається, і "завіса" опадає в ту мить, коли драматична колізія досягає найвищого ступеня" [4, с. 231].

Відмінності між творами (складніша сюжетність "Брехні", жіночий образ у центрі п'єси і чоловічий у оповіданні) зумовлені вимогами сцени, особливостями глядацької аудиторії того часу, що бажала бачити на сцені яскраву жіночу постать і цікаву інтригу. "В основі драматургічної структури твору лежить виразна мелодраматична інтрига з характерними мотивами любові, зради, підступності, помсти, смерті, з колізіями таємної змови, викрадених листів, чудесного винаходу тощо. Але в лоні пройнятої витонченими психологічним нюансуванням натуралістично діткливої житейської достовірності, яка набуває обрисів незглибимої символіки зокрема завдяки своєрідному перегуку епічних та ліричних аспектів драматичної образності, цей мелодраматизм підноситься до модерного мистецького інтелектуалізму, до художнього осягнення філософських проблем" [3, с. 163].

Для того, щоб показати людину на порозі смерті, Винниченко для сцени одягав її у сукню і занурював у любовні пригоди та переживання, у прозі зовнішня атрибутика не така важлива, саме тому у "Дрібниці" ми бачимо просто людину, не ззовні, а зсередини. Але і в "Брехні", і в "Дрібниці" письменником майстерно змальовується поступова втрата зв'язків героїв з життям. Якщо людина заплуталась у павутинні брехні, втратила етичні й моральні орієнтири, не сприймає себе як частку великого родинного і національного організму, вона обов'язково відчуває себе комахкою, загубленою у Всесвіті, і крок за кроком йде до самознищення.

Список літератури

1. Винниченкові щоденники (1926–1951) – чесність із світом і самим собою // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 80–81.
2. Гаврик В. Відчуження у практиках повсякдення: Маркузівська проєкція (на матеріалі малої прози В. Винниченка) // Винниченкознавчі зошити. – Ніжин, 2007. – Випуск 3. – С. 14–120.
3. Гуменюк В. Сила краси: Проблеми поетики драматургії Володимира Винниченка. Монографія. – Сімферополь, 2001. – 340 с.
4. Дем'янівська Л. Драматургія // Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У 2 кн. / За ред. проф. О.Д. Гнідан. – К.: Либідь, 2006. – Кн. 2. – С. 228–245.
5. Жулинський М. Володимир Винниченко // Історія української літератури XX століття / За редакцією чл.-кор. НАН України В.Г. Дончика: У 2 кн. – К.: Либідь, 1998. – Кн. 1. – С. 252–262.

6. Лагода Г.Ю. Твори В. Винниченка та Л. Леонова в екзистенціалістському дискурсі // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: літературознавство. – Харків: Нове слово, 2007. – Вип. 2 (50). – Частина перша. – С. 77–82.
7. Михальчук Н. Цинічний розум як чинник трансформації буттєвої сфери у малій прозі В. Винниченка // Винниченкознавчі зошити. – Ніжин, 2007. – Випуск 3. – С. 52–76.
8. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902–1920 рр. та художні течії початку ХХ ст. // Слово і час, 2000. – № 7. – С. 9–17.
9. Попович М. «Я роблю так і інакше робити не можу...» // Слово і час. – 2000. – № 7. – С. 57–58.
10. Сиваченко Г. «Конкордизм» Володимира Винниченка в екзистенціалістському дискурсі // Слово і час. – 2001. – № 9. – С. 33–39.
11. Хархун В. Студії над Винниченковими експериментами // Слово і час. – 2003. – № 7. – С. 89–90.

Алексеенко Н.М. Особенности художественного психологизма в прозе и драматургии В. Винниченко (на материале пьесы "Ложь" и рассказа "Мелочь")/Н.М.Алексеенко// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 165-169

Автор статті розглядає общність мотивів в двох произведениях В. Винниченко – пьесе "Ложь" и рассказе "Мелочь".

Ключевые слова: драма, епос, рассказ, художественный мотив, психологизм.

Alexeyenko N.M. Psychological studies in V. Vynnychenko's prose and dramaturgy (on the material of drama "The Lie" and short story "The Trifle") / N.M. Alexeyenko // Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications.– 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 165-169

The author of the article investigates the common motives in V. Vynnychenko's drama "The Lie" and short story "The Trifle".

Key words: drama, epos, short story, art motive.

Стаття надійшла до редакції 30 вересня 2010 року